

'... נראה לפרש, דהנה דעת הוא מבדיל בין דבר לדבר, כאמרם ז"ל (ירושלמי ברכות ה,ב) אם אין דעת הבדלה מנין, וכ"ק אבי אדומו"ר זצלה"ה דייק לה עוד מקרא (משלי ג,כ) בדעתו תהומות נבקעו. והיינו שיודע שנפרד מהקדושה. והוא, דהנה אמרו ז"ל (סוטה ג) כל העובר עבירה אחת בעולם הזה, מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין. פירש"י: מלפפתו — כורכתו. אם כן מובן עד כמה קשה לאדם לעשות תשובה שהרי העבירה עצמה היא אוסרתו כבעבותים, כמו שכתוב (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה, היינו שהעבירה עצמה היא כעבותות העגלה וכורכתו כנ"ל. אך אם האדם יש לו דעת ומרגיש עד כמה מגיע הפגם והוא נפרד ממקור החיים והוא כאיש אובד עצות ועומד מלא בושה והכנעה מרחוק, זה עצמו מרחיק ומבדיל ממנו את העבירה שעל כל פנים לא תהיה דבקה בו, דכמו שהוא עומד מרחוק, כן נעשית העבירה מרוחקת ממנו, ואז אפשר לבוא לידי תשובה, עזיבת החטא וחרטה באמת מעומקא דליבא, כי אין העבירה עוד דבוקה בו ומושכת לבו לאחור, אלא נפרדת ממנו, ואינו עוד קשור בידה.

ועל כן מובן שהעיקר הוא מה שיודע ומרגיש בחטא, אבל לא כשיודיעוהו אחרים והוא אומר איני יודע, אף שאנו מאמינים לדברי העד כל עוד שאינו מכחיש לומר לא אכלתי, מכל מקום אנו מאמינים נמי לו שהוא אינו יודע ואין לחייבו בקרבן, כי בעוד שהוא אינו מרגיש ואינו מאמין לעד ועדיין אינו יודע, אין לו תועלת בקרבן. אבל כשאינו מכחיש אלא שותק שכהודאה דמיא, היינו דאין הפירוש כהודאה דמיא שמודה לו שגם הוא יודע שכן הוא, אלא שמהימן לו העד, שוב יכול לבוא לכלל דעת עד כמה נפרד כנ"ל, שלעומתו העבירה נפרדת ממנו.

אך כל זה הוא בעד אחד מעידו אכלת חלב, אבל כששנים מעידין בו, מאחר שבדין תורה הוא שהשומע מפי הגדת עדים היא כאילו רואה המעשה בעיניו, כמו שכתב מהר"ל בספר דרך חיים, אם כן אין אנו מאמינים לו שעדיין הוא מסופק ואינו יודע או מכחיש, אלא אנו תופסין ששקר אומר, ועל כן ר' מאיר מחייב. ורבנן פטרי משום דמפרשין דבריו לא אכלתי שוגג אלא מזיד, וכל שיש לפרש דבריו כן אין אנו תופסין אותו למשקר ואינו רוצה בכפרה. אבל בעד אחד שאין מדין תורה להחשיב הגדתו כאילו רואה בעיניו, למה נחזיקו למשקר ואינו רוצה בכפרה, והכל מודים שמאמינים לו שאכתי לא ידע ושוב אין כאן תועלת בקרבן, אך כשאינו אומר איני יודע אלא שותק אנו תופסין שבודאי מאמין לדברי העד. (מתוך שם משמואל — ויקרא תרע"ג.)

יש להעיר במה שפירש שתיקה כהודאה — היינו שמאמין לעד, שלכאורה אין במשמע כן מדברי התוס' (בקרובין סה): שהעמידו באופן שאמר לו אכלת חלב בענין שהיה לך לידע, (וכ"כ כמה ראשונים, ובש"ך ביו"ד קכו סק"ב). ובאופן זה שתיקתו נחשבת כהודאה. והלא אם הכוונה שמאמינו, אין צורך להעמיד באופן זה. וגם מהתוס' בסוגיתנו (ד"ה דשתיקה) אין משמע כן.

דף פח

'הכא איתחזק איסורא דאשת איש ואין דבר שבערוה פחות משנים' — על גרמי 'אתחזיק' שאין עד אחד נאמן כנגדו [ועל הילפותא מ'וספרה לה' דגדה], ובבאור שיטות הראשונים — ע' באריכות בשב שבעתא ג, ט יא; בשערי ישר ו, א ב ובשו"ת שבט הלוי ח"ב נה, ובמובא ביוסף-דעת גטין ב: על נאמנות עד אחד בדבר שבערוה בדלא אתחזק איסורא — ע' בשו"ת מהר"ק עב; תשו' מיימוניות אישות ג; בית הלוי ח"ב לו, ובמובא בגטין ב:

'משום דבידו לאתשולי עליה' — דקיימא לן כבית הלל שאמרו יש שאלה להקדש. ודוקא עד שלא בא ליד הגזבר. [ואף על פי שאמרו במקום אחר 'מי יימר דמזקיך ליה חכם' ואין הדבר בידו — כאן שונה שהרי די בשלשה הדייטות להתיר הנדר, הלכך יכול בנקל למצוא שלשה שיתירו לו]. (עפ"י נמוקי יוסף)

'אלא דאחר, ואמר ידענא ביה דאיתשיל מריה עליה, היא גופא מנלן' — מבואר שגם זה נחשב עדות כנגד 'אתחזק', אף על פי שהחכם עוקר הנדר למפרע, מכל מקום כל זמן שלא נשאל על הנדר, היה הדבר אסור באמת, והתר החכם מהוה סיבה מחודשת לעקירת הנדר, אבל עד לאותה שעה, יש כאן נדר ודאי. (עפ"י שערי ישר ב, ט. וע' שב שמעתא א, כב; שו"ת דובב מישרים ח"ב ה; בית ישי עב, א ועוד).

'אמר רבי זירא מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלה. — לא ליחמיר ולא ליקיל? — משום עיגונא אקילו בה רבנן' — התוס' מפרשים שתקנת חכמים היא להאמין לעד אחד אעפ"י שמדין תורה אינו נאמן. [ואין זה נחשב כעקירת דבר מהתורה מפני שיש בדבר טעם הגון וסמך להאמינו].

(ולשון שאמרו (בע"ב) 'כל מקום שהאמינה תורה עד אחד...' — לאו דוקא, ומצינו כיו"ב הרבה. ע' במצוין בב"ק צ ובסוכה מג. ובחזון איש (אה"ע כג, ג), כתב שאף לפי דברי התוס' סוף דבר מועיל הדבר מדין תורה, ובשבט הלוי (ח"ד קסג, ו) דחה זאת).

ואילו הרא"ה נקט (וכן נקטו הריטב"א נמו"י ומהרש"ל) שבכגון זה, דבר העשוי להתגלות, וגם מחמירים אנו עליה בסופה — נחשב הדבר כעדות גמורה המועילה מדין תורה, דאנן סהדי בדבר. והכתוב מסר לחכמים לקבוע איזהו דבר מפורסם וניכר שהוא אמת, שיהא חשוב כעדות. ומה שאמרו 'משום עיגונא אקילו בה רבנן' — פירוש, כי חכמים בכל מקום מחמירים וכאן הקלו בזה לדונן כעדות ברורה כל זמן שלא באו עדי הכחשה.

(ואף לפי דעה זו, לענין מומן אין מקבלים עדותו, שלכך אין אחים יורדים לנחלה על פי עדות עד אחד שמת בעלה (כדלהלן קטו). וע' בטעמי הדבר בשו"ת תורת חסד אה"ע מ; אוצר הפוסקים יז, ג; שבט הלוי ח"ד קסג, ה).

ושיטת רש"י (בשבת קמה:) שהטעם הוא משום כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש והפקיעו חכמים את הקדושין ממנו. [והקשה הנמוקי-יוסף ממה שאמרו להלן אחיו של ראשון חולץ מן התורה ואחיו של שני מדרבנן, ואם נאמר שהפקיעו את קדושי הראשון, היה צריך להיות להפך. ויש אומרים שלא הפקיעו חכמים אלא כשהיא מדייקת, אבל אם הוברר שלא דייקה — לא הפקיעו הקדושין. (עפ"י שטמ"ק כתובות ג; מאירי; עצי ארוזים; תורת חסד אה"ע מ; הר צבי, ע"ש)].

(עוד בגדרי נאמנות עד אחד בעדות אשה שמת בעלה ובשיטות הראשונים — ע' בשערי ישר ג, ב; מרומי שדה; שבט הלוי ח"ד קסג, ה"ז).

'(ע"ב) 'כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים ואין דבריו של אחד במקום שנים' — יש אומרים: דוקא בדבר שבערוה וכד' שצריך שנים והאמינו לזה כשנים, אבל באיסור דעלמא הואיל ודי באחד, לא האמינו עד אחד כשנים, הלכך כאשר בא אחר והכחישו — הרי זו הכחשה, כאחד מול אחד. (ע' ריטב"א בשם ר"י, ומובא בנמו"י; יש"ש ה). ויש חולקים. (עתוס' להלן קיז: ד"ה הא).

*

ולהיתך עם קדוש וסמוך לו ויצו משה — אזהרה לבית דין שיעשוך לקדש עצמך. (בעל הטורים — תבא)

דף פט

'קנסוה רבנן... רישא דעבדא איסורא קנסוה' — וטעם קנס זה, כדי לעגנה שלא תנשא בלא גט. אי נמי, כמו שפרשו בירושלמי והוא הנכון, צריכה גט משני כדי לברר איסורו של ראשון. כלומר, עושים קיום לקדושי שני כדי לאוסרה על הראשון ולעשות הולד ממנו ממזר קודם גירושי שני. (עפ"י נמוקי יוסף)

דפים פט — צ

סיכומי כללים ושיטות

עקירת דבר מן התורה על ידי החכמים; הוראת שעה 'למיגדר מילתא' (צ)

החילוק בין עקירה ב'שב ואל תעשה' לעקירה ב'קום ועשה'
א. מסקנת הסוגיא (ע' ב"י או"ח סוף תיח), שאין בית דין מתנים לעקור דבר מן התורה אלא ב'שב ואל תעשה'. פירושו: שמדין התורה חייב לעשות דבר פלוני, ואומרים לו חכמים שב ואל תעשה אותו דבר. כגון ביטול תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת, שאין כאן 'עקירה בידים' (רש"י כאן. וע' תוס' בסוטה (ח). שכתבו שאין זה בגדר 'עקירה'). וכן הביאו הפוסקים להלכה (ע' סמ"ג עשין ריב; ב"י או"ח סוף תיח; שו"ע יו"ד שעב, א; מג"א יג, ח, ועוד).
אין הבדל בכל זה בין תקנה או גזרה שכל עיקרה ביטול דין תורה, כדוגמת תקיעת שופר בשבת, לבין איסור דרבנן, שנפגש במקרה מסוים כנגד דין תורה, שפעמים ראו צורך להעמיד דבריהם כנגד דין תורה, ב'שב ואל תעשה', כדוגמת 'ערל הזאה ואיזמל' המובאים בסוגיתנו. אמנם בכגון אלו, אין כלל תמידי בדבר, ופעמים לא העמידו דבריהם, כמבואר בכמה מקומות בש"ס. (ע' למשל במשנה בראש השנה לב: ובגמרא שם; סיכה מב ובתוס'; תוס' ורא"ש ביצה ח. ועוד רבות).

מתי עקרו אף ב'קום ועשה'

ב. כתבו התוס' בכמה מקומות (פט: פח. ובגה"ש שם צי"ן לעוד מקומות) שכשיש פנים לדבר ו'קצת טעם וסמך' עוקרים הם דין תורה אף ב'קום ועשה'.

(זו לשון החזו"א (אה"ע כב, ג) בהסבר דברי התוס': 'ודעת תו' דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה'ת בדבר שיש בו טעם, והיינו, דמתחילה ניתנה תורה על דעת חכמים להכריע מה נקרא ידיעה ועד להתיר אשת איש, וחכמים יקבעו בזה חוקים קבועים לכל ישראל, או כל בית דין לבני עירם, וכל שלא קבעוה בית דין, לא מקרי עדות, זולת שני עדים שאמרה תורה בפירוש, אבל כשישבו ב"ד והסכימו על מופת מן המופתים שיהא חשוב כעדים, הרי זה רצוי לפני המקום על פי התורה. וכן כתבו תו' בניזיר... ע"ש שהאריך. ויש ללמוד מדבריו שכשאין שייכת הגדרה זו, שהכתוב מסר הענין לקביעת החכמים — אין בכחם של חכמים לעקור דין תורה. וכן משמע מדברי הגמרא (צ, ב) דפריך מ'אליו תשמעון'... 'זליגמר

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

פרק עשירי; דף פז

קנ. האשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה מת בעלך וניסת ברשות בית דין ואחר כך בא בעלה — מה דינה?

האשה שנישאת בהתר בית דין על פי עד אחד המעיד שבעלה מת, ואחר כך בא בעלה — קנסה חכמים שתצא מזה ומזה וצריכה גט משניהם [אעפ"י שמדין תורה היא אשת הראשון ומותרת לו ואין קדושי השני כלום];

א. אפילו נכנסה לחופה ולא נבעלה — קנסה. (ריטב"א; מהרש"ל).

ב. יש מי שחידש שאשה שהיתה אסורה על בעלה, ונישאת לאחר על פי עד אחד, לא אסורה על השני. (ע' זכר יצחק כז).

ואין לה כתובה (מנה ומאתים, תוספת ונדוניה. ראשונים) ולא פירות (שאכל השני עד שבא הראשון. ירושלמי) ולא מזונות ולא בלאות לא על זה ולא על זה. ואם נטלה מזה ומזה (לאחר שבא הראשון. ירושלמי) — תחזיר. רבי יוסי אומר: כתובתה על נכסי בעלה הראשון.

(מרש"י משמע שאפילו בגדים משומשים הקיימים בעין אין לה. ואולם דעת הרי"ף הרמב"ם ועוד שבלאות הקיימים נוטלתם, אבל אין לה זכות ליטול מהבעל מה שבלה לגמרי. ומהרש"ל כתב שכל מה שהוא בעין לא הפסידה, בין מנכסי צאן ברזל בין מנכסי מלוג, וכמו כן אם הכניסה מזומנים ולקחו בהם סחורה — נחשב כאילו נכסיה בעין);

והולד ממזר מזה ומזה ורבי שמעון אומר אין הולד מן הראשון ממזר. (והלכה כחכמים. מן השני הוא ממזר מדאורייתא, ומן הראשון — מדרבנן. יש מפרשים בדעת התוס' שגם לאחר שנתן לה אחד מהם גט, יש ממזר מן השני מדרבנן. אך דעת הרמב"ם (גירושין יז ובמ"מ) שרק אם השני לא נתן גט, אז אם החזירה הראשון הולד ממזר ממנו, אבל נתן גט — אין הולד ממזר. ומהרש"ל סובר שמהראשון אין הולד ממזר אלא קודם גט מהשני, אבל מהשני הולד ממזר אפילו לאחר שהראשון נתן גט);

ולא זה וזה מטמא לה;

ואינם זכאים במציאתה ובמעשה ידיה ולא בהפרת נדריה. ורבי אלעזר אומר: הראשון זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה;

בת ישראל נפטלה מן הכהונה ובת לוי מן המעשר ובת כהן מן התרומה; אין יורשי שניהם יורשים את כתובתה;

מתו — אחיו של זה ואחיו של זה חולצים ולא מיבמים. רבי שמעון אומר: ביאתה או חליצתה מאחיו של ראשון פוטרת צרתה.

לפרש"י, לרבי שמעון מתיבמת אף לכתחילה. [ואפשר שבדיעבד אפילו תנא קמא מודה

שנפטרה צרתה. עפ"י תוס' יא. ובריטב"א לא משמע כן]. והר"י צדד (שם). ונסתייע מהלשון

ומהירושלמי) שאף לרבי שמעון אסורה להתייבם לכתחילה.

הלכה כחכמים. דין צרת סוטה לענין יבום — נתבאר לעיל יא.

דפים פז — פח

קנא. א. באלו דברים נאמן עד אחד, ומהו מקור הדבר?

ב. מי שאמרו לו אכלת חלב והוא מכחיש או שותק — האם מביא קרבן חטאת?

א. עד אחד נאמן באיסורין, אם לא במקום דאתחזק איסורא — כגון שמעיד על חתיכה מסופקת של חלב או שומן שהיא של שומן. ובדבר שבירדו נאמן אפילו בדאתחזק, כגון פירות טבל שבירדו לתרום. (יש מפרשים שהמקור לנאמנות עד אחד הוא מנדה, שנאמר וספרה לה — לעצמה (מובא בתוס' וע' בראשונים ריש גטין; שערי ישר ו,א). ורש"י כתב שפשוט שסומכים על עד אחד, שאם לא כן אין לך אדם אוכל אצל חברו ואין לך אדם סומך על בני ביתו).

ובדבר שבערוה אין עד אחד נאמן, אלא בעדות אשה שמת בעלה הקלו חכמים בעד אחד משום עיגונא, ומשום שהחמירו עליה בסופה אם בא בעלה, שלכך היא חוששת שמא תתקלקל, ובודקת היטב. פרשו התוס' שתקנת חכמים היא, אבל מדין תורה אין עד אחד נאמן להעיד לאשה שמת בעלה. והרא"ה כתב ששיערו חכמים שראיה זו שאשה מדייקת קודם שתינשא, דיה להחשב עדות מדין תורה.

ב. עד אחד אומר אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי — פטור. (הודע אליו חטאתו — ולא שידועוהו אחרים). ואם אינו מכחיש — חייב (או הודע אליו — מכל מקום. בסוגיתנו מבואר טעם חכמים משום שתיקה כהודאה דמיא. ובמסכת כריתות נאמרו בדבר שתי לשונות, וכדלהלן).

א. כתבו התוס' (בכריתות) שאם אמר איני יודע הרי זה כמכחיש ופטור, כי הלא מכחיש ממש אין צריך לימוד מיוחד לפטור, שהרי ע"א אינו קם באיש לחייבו, אלא הלימוד נצרך לאומר 'איני יודע'. ודוקא שתיקה שהיא כהודאה מועילה לחייבו. (וכגון שאומר אכלת חלב בענין שהיה לך לידע, והוא שותק. עפ"י תוס' קדושין סה: י"ד קכו). ויש מי שכתב שהוא הדין באופן שמאמינו לעד, הגם שאינו יודע את חטאו — שתיקתו נחשבת כהודאה לנאמנותו לעד.

ואולם הרבה ראשונים חולקים וסוברים שגם כשלא היה לו לידע, או גם אם אומר 'איני יודע' חייב. (עש"ך י"ד קכו סקט"ז; שפת אמת כריתות).

ב. גזלן אינו נאמן לחייבו ואפילו הלה שותק. (עפ"י תוס' בכריתות).

אמרו לו שנים אכלת חלב והוא מכחישם — פטור. ורבי מאיר מחייב. ואם הוא שותק (או שאמר 'איני יודע'. תוס') — מביא חטאת. [ומבואר בגמרא שדין זה פשוט בסברא ואין צריך על כך לימוד מן הכתוב].

[נסתפקו בגמרא בכריתות האם טעמם של חכמים הוא משום שיכול לתרץ דבריו ולפרשם 'לא אכלתי שוגג אלא מזיד', וכן כל כיוצא בזה, (ואפילו העידו שאכל בשוגג, הואיל וא"א לדעת בירור הדבר שלא היה מזיד — פטור. ויש להסתפק כאשר אומר לא אכלתי לא שוגג ולא מזיד. עפ"י תוס'). אבל במקום שאין לו מיגו — חייב, או שמא לעולם נאמן אדם על עצמו בנוגע לכפרה, יותר ממאה עדים. לפירוש אחד ברש"י שם, הסיקו שטעם חכמים הוא משום 'מיגו'. ואולם לדעת רבי יהודה אפילו כשאין לו מיגו נאמן, [כגון שאמרו לו אכלת קדשים בטומאת הגוף והוא אומר לא נטמאתי, או שאמרו לו אכלת חלב ואמר לא אכלתי לא בשוגג ולא במזיד, וכל כיו"ב. מפרשים]. ולפירוש התוס' (ור"ג) אפשר שגם ר' יהודה אינו חולק בדבר.

(התוס' בב"מ (ג) פרשו שהסוגיא שם נוקטת כפי הצד שלחכמים אדם נאמן על עצמו כנגד עדים אף כשאין מיגו. ולפי לשון זו הוא הדין כשהעדים מעידים שלא אכל והוא אומר אכלתי — מביא קרבן. ואולם הסוגיא בקדושין (סה:) נוקטת שיש להאמין לדברי העדים. וכן נקט הנמוקי-יוסף להלכה).

א. הרמב"ם פסק להלכה כחכמים, והראב"ד השיגו, שהלא רב נחמן (בכריתות שם) פסק כרבי יהודה.

ב. כתבו התוס', שלא כמשמעות דברי רש"י, שלא פטרו חכמים אלא כשעכשו אפשר לפרש דבריו באופן שאינם סותרים לדברי העדים, ולא די שהיה לו 'מיגו' בתחילה. וכגון ששואלים אותו והוא אומר שלכך נתכוין, שלא אכל שוגג אלא מזיד. ור' מאיר, אף באופן זה מחייבו.

פרטים נוספים — ע' בכריתות יא-יב.

דף פח

קנב. האשה שהלך בעלה למדינת הים — מה הדין במקרים הבאים?
 א. אמר עד אחד מת בעלה, וניסת, ובא אדם שאינו מוכר ואמר אני הוא בעלה.
 ב. עד אחד אמר מת בעלה, וניסת, ובא עד אחד ואמר חי.
 ג. ע"א אמר מת, וניסת, וכמה פסולי עדות אמרו חי.
 ד. אמרו שנים מת בעלה, וניסת, ובא אחד ואנו מכירים בו שהוא זה בעלה.
 ה. אמרו שנים מת בעלה וניסת, ובאו שנים אחרים ומעידים שיודעים ומכירים בבעלה שהוא חי.
 א. האשה שניסת על פי עד אחד שאמר מת בעלה, ובא אדם שאינו מוכר לנו ואומר אני הוא בעלה — לא תצא.

ב. אמר עולא: כל מקום שהאמינה תורה עד אחד — הרי כאן שנים, ואין דבריו של אחד במקום שנים. הלכך אין מקבלים דבריו של העד המכחיש, ולא תצא. ומבואר בגמרא שאין חילוק אם היא מכחשתו אם לאו.

א. אף על פי שלא תצא, לכתחילה לא תנשא משום לזות שפתים (עפ"י כתובות כב; תוס' קיז:). ויש אומרים שאין איסור בדבר, אלא שטוב שלא תינשא (ערא"ש פט"ו ט).
 ב. אם היא מודה לדברי העד שאומר זה בעלה — ודאי תצא. ונראה שאפילו אם אין עד אחר אלא שבא אדם ואומר אני בעלה והיא מודה לו — מוציאים אותה מבעלה. (ים של שלמה ד).

ג. עד אחד אמר מת, וניסת, ובאו פסולי עדות ואמרו על אדם אחד שהוא בעלה — לדברי רבי נחמיה יש לילך אחר רוב דעות, ותצא. ולפי לשון אחרת, כשהעד הראשון היה עד כשר, אין הולכים אחר רוב דעות של פסולי עדות, ורק אם העד הראשון היה גם הוא מפסולי עדות, רק אז רוב דעות קובע. ובעד כשר מול רוב דעות-פסולים — לפרש"י לא תצא, שהעד הראשון כשנים. וכן דעת הרמב"ן והרז"ה. ואילו להרמב"ם דינו כתרי ותרי שתצא, מלבד אם אומרת ברי לי ובנישאת לאחד מעדיה. [ואם התירוה לינשא ועדיין לא נישאה — המ"מ כתב שמותרת לינשא באומרת ברי לי. והרמב"ן כתב בדעת הרמב"ם שלא תינשא].
 ואם האשה עצמה מכחשת את זה ואומרת שאינו בעלה — אמר שמואל: לא תצא. לפרש"י, אפילו יעידו אלף פסולי עדות, אינם נאמנים כנגד דבריה. ולדברי הרמב"ם נאמנים להכחישה אלא שהיא מצטרפת עם העד הראשון להיות כשנים, ואין שני פסולי עדות נאמנים להוציאה [ואפילו אם נישאה לאדם אחר שאינו מעדיה, לא תצא. ע' נמו"י]. וכן פסק בשלחן ערוך.

ד. שנים מעידים מת בעלה ובא אדם ממדינת הים ואנו יודעים בו שהוא בעלה — תצא. לדברי רב לא קנסוה חכמים שתצא מן הראשון וכו'. ואולם מסקנת הגמרא להלן (צא:): אינה כן, אלא קנסו בשני עדים כבעד אחד. (כן פסקו הרי"ף והרא"ש וכל הגאונים, ודלא כרז"ה שפירש הגמרא להלן באופן אחר).
 נחלקו הפוסקים האם בשני עדים צריך קבלת עדות בבית דין, ורק אז מותרת לינשא [אלא שאין צריך רשות בית דין להתירה לינשא], או אין צריך כלל שתתקבל עדותם בב"ד. (ע' דעות הפוסקים בספר ברית אברהם אה"ע ס. וע"ע נתיבות המשפט לח סק"ב כח סק"ז; חות דעת צח סק"א; משובב נתיבות לח).

ה. שנים אומרים מת ושנים אומרים לא מת — הרי זו לא תנשא. ואם נישאת — לא תצא. ודוקא כשנישאת לאחד מעדיה וגם היא ברי לה שמת, אבל בלאו הכי הלא הם באשם תלוי וכופים אותו להוציאה. ולרבי מנחם ברבי יוסי תצא בכל אופן. אם אם ניסת קודם שבאו עדים שאמרו לא מת — אף לרבי מנחם בר"י לא תצא. (ונחלקו שתי לשונות בדעת רב אם פסק כרמב"י אם לאו). לפי תירוץ אחד בגמרא, בכהן אין מועיל טענת ברי ושנישאת לאחד מעדיה, אלא מוציאים אותה ממנו בכל אופן, משום וקדשתו — בעל כרחו. ולפי תירוץ אחר אם נישאת לא תצא, ואולם בית דין מוזהרים מלכתחילה לטרוח אחר עדים להכחיש את הראשונים המתירים, כדי לקדש את הכהן שלא ישאנה. ולפי תירוץ שלישי אין חילוק בין כהן לישראל.

מכאן ועד גמירא לא נכתבו סיכומים. הרחמן הוא ימלא חסרונו, ינחמנו מעצבונו, ויפתח לבנו בתורתו.

תיקון טעות

בחוברת הקודמת (בעמ' 20) הובא ציטוט מספר 'מחשבות חרוץ'. בתוך הדברים כתוב 'ונאמר 'הלהוכיח מלך נתנוך' שפשוטו נראה שאין להוכיח המלך...'. והעיר על כך הג"ר אביגדר נבנצל שליט"א שאין פסוק כזה בכל הכתובים אלא 'היועץ למלך נתנוך', ואם כן כל המשך הדברים אין לו שחר. וכן העירני על המצוטט שם בהמשך 'רוחב לב מלכים אין חקר' שאין זה לשון הכתוב אלא 'ולב מלכים אין חקר'.